

“Yedinci Adam”ı Hatırlamak* Remembering “A Seventh Man”

Murat Şentürk

Yedinci Adam

John Berger, Jean Mohr

Çev: Cevat Çapan

İstanbul, 2011, Agora Kitaplığı, 230 sayfa

Onları yaz aylarında memleketi görmeye geldikleri, üzerinde bagajları olan yabancı markalı arabalarla hatırlarız çoğu zaman. Fötr şapkalarıyla, Markla, Frankla ya da Mercedes’le birlikte anarız. Ancak onlar elli yıl önce *memleketlerini* bırakarak *ekmek parası* kazanmaya giden, Avrupa’daki en ağır, zor ve kötü koşullara sahip işlerde çalışan, zamanı geldiğinde geri, memleketine dönecek *göçmen işçilerdir*. Hem göçmen hem de işçi olmak *yaban/gurbet ellerde zordur*. Bir süre katlanılması gereken, şartlara ve sömürüye dayanmak zorunluluğu olan mekanlar haline gelir göçmen işçilerin bulunduğu yerler. Bu koşullar medeniyetin beşiği, zirvesi, en *ilerisi* ve belki de her şeyin ‘en’i olan Avrupa’da da değişmez. 2012 bize Avrupa’ya işçi göndermeye başladığımızdan bu yana 50 yılın geçtiğini gösteriyor. Bu yıl, Avrupa’ya yaşanan işçi göçünü hatırlama biçimlerimizi değiştirme vaktini işaret ediyor. Zihnimizdeki *gurbetçi* profilini bir kenara bırakarak göçmen işçilerin modern iktisadi sistemdeki konumlarını, yaşadıkları toplumsal ve kültürel sorunları hatırlamaya ya da daha doğru bir ifadeyle düşünmeye başlamaya ihtiyacımız olduğu söylenebilir.

John Berger ve Jean Mohr’un 1975 yılında yayımladıkları “Yedinci Adam” tam da bu ihtiyacı gidermeye yönelik bir çalışma. Avrupa’daki göçmen işçilerin *yola çıkışından* başlayarak onların öyküsünü anlatan bu kitap bugünden çok uzak bir dönemi ele alsada hala anlattıklarıyla bize çok şey söylüyor. Bu yönüyle baskı tarihi eski de olsa kitap hala güncelliğini koruyor hatta giderek daha fazla bugünü anlamımızı kolaylaştırıyor. Bu çalışma göçmen işçileri emek sorunu bağlamında değerlendirip zengin ülkelerin ekonomi-

* 1973 ve 1974 yıllarında yazılan “Yedinci Adam” 1975 yılında yayımlanmıştır. Türkçede ise ilk baskısı 1987 yılında V Yayınları, ikinci baskısı İyi Şeyler ve üçüncü baskısı ise 2011 yılında Agora Kitaplığı tarafından yapılmıştır.

sinde yoksul ülkelerin işçilerinin nasıl bir rol üstlendiğini ele alıyor. Hayatta kalma ve bir adım daha öteye geçerek sınıfsal konumunu düzeltme amacını taşıyan işçilerin göçle birlikte yaşadıkları kırılmalar, ağır koşulları içeren iş türlerinin getirdiği sorunlar, kültürel karşılaşmanın birey ve aile üzerindeki etkileri ve çalışma biçiminin içinde, yaşanan topluma göreceli bir biçimde oluşan yoksulluk (her ne kadar göçmen işçiler kendi ülkelerine göre daha fazla kazanç elde etseler de hem ücret hem de yaşam koşulları itibariyle içinde buldukları toplumda yoksul kesimi oluşturmaktadırlar) kitabın göçmen işçilerle ilgili analizlerinin temelinde yer alıyor. Bu yönüyle çalışma boyunca yurt dışında işçi olmanın getirdiği zorluklar, duygular hem metin hem de fotoğraflar aracılığıyla bütün açıklığı ile yer alıyor.

Berger ve Mohr göçmen işçiler üzerinden özgürlüğün yok oluşunu ele almaktadırlar. Göçmen işçi emeğini bir meta gibi satmakta özgürdür. Zira onlar büyük şehirlere emeklerini satmak üzere gelmişlerdir. Emeğin bir meta gibi satılması ise yazarlar için özgürlüğün yitimini işaret eder. Bu bağlamda göçmen işçi olgusunu modern iktisadi sistemle bağlantılı bir biçimde değerlendirmektedirler. Yazarlara göre mevcut ekonomik sistem göçmen işçilere bağımlıdır ve onlar olmadan varlığını sürdürmesi olanaksızdır. Bu çalışmanın yapıldığı sıralarda Almanya’da (ve İngiltere’de) her *yedi kol işçisinden biri* göçmen işçidir. Berger ve Mohr’un deyişiyle göçmen işçiler Avrupa’daki *yedinci adam*dır. Fransa, İsviçre ve Belçika’daki endüstriyel emek gücünün %25’i yabancılardan oluşmaktadır. Fransa’da sanayide çalışan işçilerin %20’si, Almanya’da %12’si, İsviçre’deyse %40’ı yabancı işçidir. Almanya’da plastik, kauçuk ve amyant sanayi gibi en ağır, kötü koşullara ve düşük ücretli işlere yabancı/göçmen işçiler bakmaktadır. Bu rakamlar göçmen işçilerin Avrupa için sahip olduğu önemi göstermektedir. Yazarlara göre Batı Avrupa’daki işçi eksikliği nüfus azlığının bir sonucu değil, verilen düşük ücretlere el emeği gerektiren işler yapmayı kabul edecek sayıda işçinin bulunmamasını içeren özgül üretim sisteminin yarattığı özgül bir sorundur.

Göçmen işçilerin yaşam koşulları oldukça zorludur. Firmalar göçmen işçilere ya bir odada yatacak bir yatak sağlarlar ya da kira evlerinde, barakalarda kalırlar. Bu mekanları Berger ve Mohr şöyle betimler: “Yatağının bulunduğu köşedeki duvarlardan birinin ucunda bir kapı vardır, bu kapı bir geçide açılır, geçidin sonunda altına girip yıkanacağı musluklar, hela olarak kullanacağı delikler bulunur, bu ıslak yerlere basarak çıkış yerine gelinir, merdivenden inip sokağa çıkılır, sokağın bir yanında bina duvarları, öbür yanından trafik duvarı vardır, parmaklıkları geçip, aydınlatılmış üstü camlı

geçitten çalıştığı yere gidilir, o kat temizlenecek, şu delik açılacak, bu külçe kaldırılacak, falan kaplama çekiçle dövülecek, bu vites kutusu toplanacak; bu iş bitince aynı iş ya da ona çok benzeyen başka bir iş başlar, aynı iş ama bu sefer başka bir katta başka bir delik, başka bir külçe, başka bir kaplama, başka bir vites kutusu...” (s. 79). “Göçmen işçilere en kötü odaları kiraltayanlara uyku simsarları (*marc hands de sommeil*) denir. Bir kişilik küçük bir odaya (yüzyıl öncesinin bir hizmetçi odasına) üç karyola yerleştirilmiştir. Bu üç yatakta değişik vardiyalarda çalışan dokuz kişi yatar –çünkü yirmi dört saatte üç vardiya vardır.” (s. 82).

Mekanların standardının yanı sıra işlerde ya birbirinin aynı ya da birbirine çok benzeyen işler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu işler bir taraftan hem değişiktir hem de birbirine benzeyen işlerdir bunlar. Yazarlara göre işçiler bir bütün içinde yapılması gerekenleri, kendilerine söylenen şeyleri yapmak durumundadırlar. Bu açıdan özgür oldukları alan sadece *yataklarıdır*, zira “ancak yatağında istediği gibi hareket edebilirler.” (s. 80). Bir cennet hayaliyle yola çıkanlar kısa zamanda Avrupa’nın ne menem bir şey olduğunu anlayacaklardır. Zira *herifler* devamlı sırtlarındadır. Kaçak yollarla Avrupa’ya gidenlerin işleri çok daha zordur, herhangi bir yasallıkları yoktur, az da olsa dil bilmezler ve çok güç iş bulabilirler. Buldukları işlerde de daha düşük ücrete mecbur kalırlar ve aldıkları ücretin önemli bir kısmını araçlara bırakırlar. Yasal olarak çalışan bir göçmenin hem kendi yaşamını devam ettirmesi hem de memlekete para göndermesi ve para biriktirmesi için her gün çalışması, mesai yapması gerekecektir. Bu durum yasal ya da illegal göçmen işçilerin *sürekli* en ağır koşullardaki, tehlikeli işleri yapmalarını ve bir anlamda *özgürlüklerini* yitirmelerine neden olacaktır.

Berger ve Mohr göçmen işçilerin konumunu modern iktisadi sistem çerçevesinde tartışmaktadırlar. Seri üretimin işçilerin uzmanlaşmasını öngördüğünü ve işçilerin önemli bir kısmının yaptıkları işi çok kısa zamanlarda (1-8 gün) öğrendiğini belirtmektedirler. Uzmanlaşma, insanın makineyle girdiği ilişki sonucu Marx’ın dediği gibi emeğine, yabancılaşmasına neden olur. Berger ve Mohr’a göre “Tek bir hareket kendi başına büyük bir çaba gerektirmeyebilir, ama bu hareketin dakikalar ve saatler boyunca, hiç değişmeden, üst üste tekrarı insanı bitkin bırakır, işin yoğunluğu, çalışan kimse- nin bu hareketi yapmaya hazırlanmasına, gövdesinden güç almasına vakit bırakmaz. Bu hareketi sürekli olarak yapan gövde düşünemez hale gelir.” (s. 88). Her ne kadar bizler kapitalizmin ileri sürdüğü gibi geçmişten daha iyi, demokratik, insan haklarına uygun bir düzende yaşadığımızı düşünsek

de durum sanıldığıının tam aksidir. Zira yukarıda yazarların vurguladığı husus hala geçerliliğini korumaktadır. Üretim biçimlerindeki bu koşullar günümüzde de geçerlidir. Bu üretim biçimine sahip iş türlerinde (örneğin ülkemiz için büyük tekstil atölyeleri, fabrikalar) benzer problemler yaşanmaya devam etmektedir.

Göçmen işçilerin -özellikle sanayi sektöründe çalışanlar için- iş kazalarına bakıldığında, sayı diğer işçilere kıyasla sekiz kat daha (Fransa örneğinde) yüksek çıkmaktadır. Göçmen işçilerin kırsal kökenli olmasına bağlı olarak makinaları yeterince tanımamaları, dil bilmemeleri, fazla mesai yapmaları gibi nedenlerin etkin olduğu söylenebilir. İş kazaları yaşansa da, göçmen işçiler emeklerine yabancılaşsalar ve özgürlüklerini yitirseler de modern iktisadi sistemin ana figürleri için her zaman ucuz emek anlamına gelmişlerdir. Berger ve Mohr, Citroën fabrikasında çalışmak üzere başvuranların Fransa'ya yeni geldiklerini kanıtlamak üzere biletlerini göstermek zorunda olduklarını anlatırlar. Bu örnek göçmen işçinin modern iktisadi sistemin dışlıları arasına nasıl sıkıştırıldığını göstermeye yeter.

Diğer taraftan bugün sanayi sektörü gelişmiş ülkelerde giderek azalsa da gelişen hizmet ve inşaat sektörü göçmen işçilerin yeni istihdam alanlarına dönüşmektedir. Özellikle hizmet sektöründe birçok ülkede sosyal statü açısından daha kötü durumda olan işler için göçmen işçiler çalıştırılmaktadır. Göçmen işçiler kentlerin önemli bir bölümünde varlıklarını sürdürmelerine rağmen fark edilemeyen, görülmeyen insanlara, insan topluluklarına dönüşmektedirler.

Bugün göçmen işçiler denildiğinde daha çok ağır koşullara sahip üretime dayalı sektörlerde çalışan insanlar akla gelmektedir. Ancak 1980'lerden bu yana gelişen hizmet sektöründe sadece Batı Avrupa'da değil dünyanın farklı ülkelerinde de göçmen işçiler benzer süreçleri yaşamaktadırlar. Batı Avrupa kendisi dışındaki birçok ülkenin yoksullarını göçmen işçiler halinde modern iktisadi sistemin bir parçası haline getirdi. Sürekli Batı Avrupa'yı izlemeye çalışan Batı dışı toplumlarda da benzer süreçlerin -Avrupa'daki boyutlara ulaşmasa da- yaşandığı söylenebilir. İran'da Afganistanlılar, Suudi Arabistan'da Bangladeşliler ve Hindistanlılar, Türkiye'de Romenler, Moldovalılar, Türkmenistanlılar, Afrikalılar ve diğerleri benzer süreçlerle muhatapsalar, göçmen işçiler ve onların hakları konusunda durup düşünmemizi zorunlu kılmaktadır.

Avrupa'da iki milyon kadar kadın göçmen işçi olmasına rağmen yazarlar sadece erkek göçmenlere odaklanmışlardır. Göçün yarattığı toplumsal ve

kültürel süreçlerin daha net bir biçimde görülebilmesi için kadınlarla ilgili bir boyutun olması çalışmayı daha da zenginleştirebilirdi. Yazarlar bunu başka araştırmacılardan beklemektedirler ancak bunu kendilerinin vazife edinmeleri biz okuyucular açısından daha iyi olabilirdi.

Fotoğraflarla güçlendirilen göçmen işçilerin hikayesi, gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkeler, yoksullar, modern iktisadi sistem ve işçilere ve emeklerine gösterilen tavır Berger ve Mohr'un çalışmasında bütün açıklığıyla yer alıyor. Bu nedenle kitaba Batı'dan gelen tepkiler olumsuzken Portekiz, İspanya, Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerden gelen tepkiler ise olumlu. Bu durum göçmen işçiler olgusunu hem Batı Avrupa özelinde hem de dünyanın farklı ülkeleri için yeniden düşünmek durumunda olduğumuzu gösteriyor. Bu bakış insani ve ahlaki tutum ve davranışların yeniden gözden geçirilmesini ve tartışılmasını içermelidir.